

SABIEDRISKAIS LĪGUMS – MŪSDIENĪGAS NODOKĻU SISTĒMAS PRIEKŠNOSACĪJUMS

THE SOCIAL CONTRACT – A PRECONDITION FOR A MODERN TAX SYSTEM

Krists Ansons, *Mg. iur.*

Summary

Social contract theory aims to show that the members of a society have a reason to support and respect the basic rules, laws, institutions and/or principles of that society. The payment of taxes is often enforced through penalties. Tax payment enforcement is important in the early stages of state formation, however, tax payment enforcement alone cannot ensure that mobile taxpayers are taxed. The next evolution of taxation is a system based on voluntary collection. Both public consent and the issue of tax justification are important for the application of a voluntary tax collection system.

Good indicators of whether society is ready for a tax system focusing on voluntary mechanisms are GDP *per capita*, the shadow economy index and the corruption perception index. Latvia, for example, is still lagging behind Estonia on these indicators, but trends show that taxpayers are increasingly more ready to trust the system.

Atslēgvārdi: nodokļi, sabiedriskais līgums

Keywords: tax, social contract

Ievads

Vara uzlikt nodokļus ir vispazīstamākā valsts varas izpausme,¹ savukārt, nodokļu maksāšana ir kļuvusi par mehānismu, ar kura palīdzību arī iedzīvotājiem ir zināma vara pār valsti². Valstīs, kur nodokļu maksājumi veido lielāko daļu no valsts finansēm, nodokļu maksāšana ir pilsoņa galvenā ekonomiski politiskā rīcība, kas nodrošina to, ka valsts institūcijām ir līdzekļi, ar kuriem tās var īstenot varu. Šajās valstīs nodokļiem piemīt galvenā loma valsts varas veidošanā un uzturēšanā, kā arī varas saiknes ar sabiedrību veidošanā,³ līdz ar to valsts nodrošinātā labklājība tās pilsoņiem ir svarīgs rādītājs, kas ietekmē tās pilsoņu politiskos uzskatus. Tāpat var uzskatīt, ka valsts nodrošinātā labklājība ir viens no rādītājiem, kas ietekmē pilsoņu uzskatus par

¹ Tengs E. Taxation as a Social Contract: Public Goods and Collective Action. Pieejams: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2421369/Tengs%2c%20Elise.pdf?sequence=1&isAllowed=yTengs, Elise.pdf>, 10. p. [aplūkots 23.03.2025.]

² Ibid., 10. p.

³ Ibid., 11. p.

nodokļu iekasēšanas leģitimitāti.⁴ Attiecīgi, jo mazāka brīvprātība nodokļu maksāšanā, jo lielāka nozīme nodokļu iekasēšanas leģitimitātes jautājumiem, piemēram, kādam mērķim tiek tērēta iekasētā nauda, savukārt, jo lielāka brīvprātība nodokļu maksāšanā – jo vairāk nodokļu maksātājs piekrīt veidam, kā tiek tērēta iekasētā nauda.

Ja ir nodoklis, tad neatkarīgi no nodokļu iekasēšanas leģitimitātes būs kas no tā samaksas izvairīsies, tādēļ svarīgi jautājumi nodokļu tiesībās ir – kāpēc cilvēki izvairās no nodokļu maksāšanas, un kāpēc cilvēki izvēlas apiet nodokļus. Lai apzinātu šo jautājumu cēloņus, jautājumi, kas mums kapitāla mobilitātes un pārvietošanās brīvības laikmetā būtu jājaudā, ir – kāpēc cilvēki maksā nodokļus, un kādēļ nodokļi ir jāmaksā. Uz abiem šiem jautājumiem atbildes meklējamas sabiedriskā līguma un ar to saistītās teorijās.

Vēsturiski ir izstrādātas vairākas pieejas, kas definē, uz kādiem principiem būtu jābūvē sabiedrība, attiecīgi no tām var arī izsecināt, kāpēc būtu jāmaksā nodokļi. Utilitārisma no cilvēku rīcības tiek prasīts, lai tā sniegtu vislielāko labumu vislielākajam skaitam cilvēku – attiecīgi nodokļi ir jāmaksā, ja tie sniedz lielāku labumu sabiedrībai kā alternatīvas. Deontoloģija kā morālu pienākumu izvērza morāli pareizu rīcību – nodokļi jāmaksā, ja tas nodrošina valsts saglabāšanu un palīdz personām, kuras nonākušas neapskaužamā situācijā ne savas vainas dēļ, vai lai atbalstītu organizācijas, kas palīdz šīm personām un sabiedrībai.⁵ Kristietības teoloģija paredz pakļaušanos valsts varām⁶ – nodokļi jāmaksā tāpēc, ka tie pienākas autoritātēm.⁷ Ādama Smita brīvā tirgus filozofija paredz, ka katrs ekonomikas aģents, vēloties panākt tikai savu vēlmju un iegribu apmierināšanu, pēc tam netieši dod labumu visai sabiedrībai kopumā, jo tiek palielināta produktivitāte, samazinātas preču un pakalpojumu cenas, kā arī uzlabota kopējā ekonomika, tātad nodokļi ir jāmaksā, ja tie dod labumu visai sabiedrībai kopumā, proporcionāli sniegtajam labumam,⁸ tādēļ nodokļi būtu jāmaksā, ja tie nodrošina tādas valsts darbību, kas atļauj brīvu konkurenci, brīvu kapitāla un brīvu darbaspēka kustību, brīvā tirgus pašregulāciju.

Raksta mērķis ir analizēt sabiedriskā līguma teorijas mūsdienīgu nodokļu sistēmu kontekstā, lai konstatētu sabiedrības gatavību pārejai uz brīvprātīgas nodokļu samaksas principiem. Apstākļos, kad Finanšu ministrijas un Valsts ieņēmumu dienesta prioritāte ir ēnu ekonomikas mazināšana, ir vērtīgi pievērt uzmanību apstākļiem, kas ietekmē sabiedrības locekļu motivāciju maksāt nodokļus.

⁴ Tenge E. Taxation as a Social Contract: Public Goods and Collective Action. Pieejams: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2421369/Tenge%20Elise.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 11. p.

⁵ Surprenant C. Kant on Justified Taxation. Pieejams: <https://www.libertarianism.org/columns/kant-justified-taxation> [accessed 23.03.2025]

⁶ Jaunā Derība. Apustuļa Pāvila vēstule romiešiem. Pieejama: <https://www.bible.com/lv/bible/488/ROM.13.RT65.1.pants>. [aplūkots 23.03.2025.]

⁷ Turpat, 7. pants.

⁸ Mueller P. Adam Smith on Public Policy: Four Maxims of Taxation. Pieejams: <https://www.libertarianism.org/columns/adam-smith-public-policy-four-maxims-taxation> [aplūkots 23.03.2025.]

Sabiedriskais līgums

Sabiedriskā līguma teorijas mērķis ir parādīt, ka kādas sabiedrības locekļiem ir iemesls atbalstīt un ievērot šīs sabiedrības pamatnoteikumus, likumus, institūcijas vai principus.⁹

Sabiedriskā līguma teorijas parasti definē hipotētiskus nosacījumus, kas uzliek hipotētiskus pienākumus abām hipotētiskajā sabiedriskajā līgumā iesaistītajām pusēm. Var apgalvot, ka finanses (Ruso sabiedriskā līguma teorijas gadījumā – sabiedriska dienests) ir sabiedriskā līguma pamats, bez kā nebūtu iespējams nodrošināt pārējās sabiedriskā līguma sastāvdaļas, līdz ar to sabiedrībā, kurās no pilsoņiem tiek sagaidīts, ka viņi maksās nodokļus, apmaiņā pret to no valsts tiek sagaidīts, ka tā nodrošinās sabiedriskos labumus jeb sabiedriskā līguma sastāvdaļas.¹⁰ Tādējādi šajās sabiedrībās ir nepieciešams principu kopums, kas nosaka sabiedrības sadarbības rezultātā iegūto ieguvumu sadalījumu un izveidotu sabiedrisko līgumu, kas nosaka atbilstošu sabiedrības labumu sadalījumu.

Ideja par sabiedrisko līgumu aizsākās Senajā Grieķijā, tomēr tās atpazīstamajā modernajā formā šo ideju atdzīvināja Tomass Hobss un vēlāk dažādos veidos attīstīja Džons Loks un Žans Žaks Ruso. Divdesmitajā gadsimtā šo ideju atdzīvināja Džons Roulzs.¹¹ Tomass Hobss aprakstīja cilvēces sākotnējo stāvokli kā “dabisko stāvokli”, lai izkļūtu no dabiskā stāvokļa, cilvēce noslēdza hipotētisku sabiedrisko līgumu.¹² Cilvēces “dabiskais stāvoklis” nodokļos ir piespiešana maksāt nodokļus, kur šī piespiešana mijās ar vardarbību. Savukārt pēc dabiskā stāvokļa beigām senie valdnieki saprata, ka ienesīgāk ir iekasēt periodiskas nodevas, nekā atklāti zagt.¹³ Vēstures gaitā varas centās iegūt ieņēmumus, izmantojot piespiedu nodokļu iekasēšanas mehānismus, vienlaikus cenšoties neiznīcināt subjektu saimniecisko darbību un neradot nodokļu nemierus.

Jāatzīst, ka piespiešana maksāt nodokļus ir svarīga valsts veidošanās sākumposmā, bet tikai ar piespiešanu nevar nodrošināt mobilo nodokļu maksātāju aplikšanu ar nodokļiem. 21. gadsimtā piespiešana maksāt nodokļus bieži tiek īstenota ar sodu palīdzību. Sodi ir piespiedu mehānisms, kas paļaujas uz valsts autoritāti un nepārtraukti testē sabiedrības izpratni par nodokļu iekasēšanas taisnīgumu un lietderību. 21. gadsimtā, kapitāla mobilitātes un pārvietošanās brīvības laikmetā, izmantojot piespiedu mehānismus, visgrūtāk nodokļus ir iekasēt no tiem, kas potenciāli varētu sniegt vislielāko nodokļu pienesumu. Sliktākajā gadījumā valstij cenšoties iekasēt nodokļus

⁹ D'Agostino F., Gerald G., Thrasher J. Contemporary Approaches to the Social Contract. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2024 Edition). Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds). Pieejams: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/contractarianism-contemporary/> [aplūkots 23.03.2025.]

¹⁰ Bodea C. The Origins of Social Contracts. Pieejams: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a-08a2340f0b64974000444/csae-wps-2013-02.pdf> 2. p. [aplūkots 23.03.2025.]

¹¹ D'Agostino F., Gerald G., Thrasher J. Contemporary Approaches to the Social Contract. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2024 Edition). Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds). Pieejams: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/contractarianism-contemporary/> [aplūkots 23.03.2025.]

¹² N/A. Social Contract Theory. Pieejams: <https://niu.edu.in/sla/online-classes/Social-contract-theory.pdf> Social-contract-theory.pdf 1. p. [aplūkots 23.03.2025.]

¹³ Stantcheva S. Tax Enforcement. Pieejams: https://scholar.harvard.edu/files/stantcheva/files/tax_enforcement_3.pdf 39.slide [aplūkots 23.03.2025.]

no personām, kas īsteno kapitāla mobilitātes un pārvietošanās brīvības, draud soda izpildes veida novešana līdz galējībai, kas apdraud sabiedrības demokrātisko dabu un rada riskus, kas var radīt konfliktus starp pilsoņiem un valsti. Autoritāra nodokļu uzlikšanas sistēma rada papildu problēmas, jo tā palielina neatbilstības pamanāmību un tādējādi ne tikai informē nodokļu maksātājus par to, kas ir juridiski aizliegts, bet arī pamāca tos, cik tālu viņi var atļauties palikt nesodīti,¹⁴ pat ja šī informācija neatbilst mērķauditorijas spējām un apstākļiem likumiski apiet nodokļu maksāšanu. Šāda veida mijiedarbība galu galā mazina nodokļu maksātāju vēlmi brīvprātīgi pildīt savus nodokļu pienākumus un var arī novest pie tā, ka viņi aktīvi pretojas nodokļu maksāšanai likumīgi vai nelikumīgi.¹⁵

Sabiedriskā liguma nozīme 21. gadsimtā

Autora ieskatā, nodokļu sistēmas nākamais evolūcijas posms (kas var arī nekad nepienākt) ir uz brīvprātīgiem rīkiem balstīta nodokļu iekasēšanas sistēma. Uzreiz gan jāpiebilst, ka arī nākamajā evolūcijas posmā ir pieļaujami nodokļu maksāšanas piespiedu līdzekļi. Moderns sabiedriskais līgums pieprasītu caurspīdību par nodokļu ieņēmumu izlietojumu, sabiedrisko labumu nodrošināšanu, sabiedrības iesaisti nodokļu politikas veidošanā.

Lai piemērotu uz brīvprātīgiem rīkiem balstītu nodokļu iekasēšanas sistēmu, ir svarīga sabiedrības piekrišana, kā arī nodokļu attaisnojuma jautājums. Piekrišanas koncepts ir svarīgs Hobsa, Loka un Ruso sabiedriskā liguma teorijās – tas, kas tiek uzskatīts par “taisnīgumu” vai “pienākumu”, ir atkarīgs no tā, kam cilvēki piekrīt – lai arī kas tas būtu.¹⁶ Savukārt Kanta izpratnē par sabiedrisko līgumu izrietēja no pienākuma piekrist “sākotnējā liguma” idejai, kurai ir pienākums piekrist visiem racionāli rīcībspējīgiem cilvēkiem noteiktos idealizētos apstākļos (kategoriskais imperatīvs).¹⁷ Džona Raulza koncepcijā, savukārt, piekrišanai nebija nozīmes. Raulzs koncentrējās uz attaisnojuma jautājumu – kādus principus var attaisnot visiem saprātīgiem pilsoņiem vai personām.¹⁸

21. gadsimtā nodokļu maksātāji pauž savu viedokli par valsts varas īstenošanu ar saviem nodokļu maksājumiem, bet valsts vara var izmantot dažādus piespiedu mehānismus, lai koriģētu neadekvātu nodokļu maksātāju viedokļa izpausmi. Lai administrētu šo situāciju, mūsdienu nodokļu sistēmas, tāpat kā valsts, iespiežas visos sabiedrības dzīves virzienos. 21. gadsimtam tipiska situācija ir sarežģīta nodokļu sistēma, kas paredz dažādus piespiedu un stimulu mehānismus, savukārt, jo sarežģītāka nodokļu sistēma, jo vairāk valstij jāmaksā nodokļu iekasētājam. Jo sarežģītāka nodokļu sistēma, jo nodokļu maksātājiem ir jākļūst uzmanīgākiem un vērigākiem. Ja

¹⁴ Leviner S. An overview: A new era of tax enforcement – from “big stick” to responsive regulation. Pieejams: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1748-5991.2008.00039.x> [aplūkots 23.03.2025.]

¹⁵ Ibid.

¹⁶ D'Agostino F., Gerald G., Thrasher J. Contemporary Approaches to the Social Contract. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2024 Edition). Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds). Pieejams: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/contractarianism-contemporary/> [aplūkots 23.03.2025.]

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

nodokļu maksātāji ir pārāk nevērīgi, nedz sodi, nedz stimuli neveicinās brīvprātīgu nodokļu samaksu. Ar piespiedu mehānismiem jeb sodiem vien nevar nodrošināt nodokļu maksātāju aplikšanu ar nodokļiem, jo vienmēr pastāvēs kāds veids, kā nodokļu maksāšanas vietu vai veidu pārstrukturizēt.

Līdz ar to, lai administrētu šo situāciju, nodokļu maksāšana jāpozicionē kā sociāls process. Balstoties uz Džona Raulza “sociālā taisnīguma teoriju”¹⁹:

pieņemot, ka sabiedrības ir izveidojušās, lai gūtu savstarpēju labumu, proti, lai nodrošinātu labāku dzīvi visiem, nekā tas būtu, ja katrs dzīvotu tikai ar saviem spēkiem;

pieņemot, ka sabiedrība nav vienaldzīga par to, kā tiek sadalīti lielākie ieguvumi, ko radījusi viņu sadarbība;

pieņemot, ka sabiedrības locekļi dod priekšroku lielākai ieguvuma daļai, nevis mazākai;

var secināt, ka nodokļu maksātāju uzvedība nav tikai izolētu aprēķinu rezultāts par naudas izmaksām un ieguvumiem, ko nodokļu maksātāji sagaida no noteikumu ievērošanas un neievērošanas. Nodokļu maksātāju uzvedība ir sociāls process, kurā nodokļu maksātāji apmainās ar informāciju, pieredzi, attieksmi un uzvedības modeļiem, kas ietekmē viņu izmaksu un ieguvumu novērtējumu un līdz ar to arī faktisko nodokļu saistību ievērošanu.²⁰

Nemot vērā iepriekšminēto, lai veicinātu mobilo nodokļu maksātāju aplikšanu, nepieciešams nodokļu iekasēšanas sistēmu balstīt uz brīvprātīgiem nodokļu iekasēšanas rīkiem, attiecīgi, lai nevajadzētu spēcīnāt piespiedu maksāšanas mehānismus. Ir izpētīts, ka piespiedu mehānismi nestrādā tik labi kā brīvprātīgas nodokļu samaksas principi, proti, potenciālajam ieguvumam un stimuliem ir pozitīvāka un nozīmīgāka ietekme uz nodokļu saistību izpildi nekā bargu sodu noteikšanai.²¹ Tas apliecina, ka nodokļu maksātāju nodokļu saistību izpilde galvenokārt attiecas uz to, ko nodokļu maksātāji faktiski saņem apmaiņā pret nodokļu maksāšanu.

Līdz ar to aktuālāks kļūst sabiedrības izglītošanas un ieinteresētības celšanas jautājums. Viens no līdzekļiem, kas pašreiz jau tiek izmantots, ir dažāda rakstura pamudinājumi, kas informē nodokļu maksātājus par nodokļu pienesumu valstī, informē par vispārīgajiem nodokļu maksāšanas pienākumiem vai arī atgādina par jau iestājušos nodokļu maksāšanas pienākumu.²²

Maigs pamudinājums īstermiņā nodokļu maksātājiem, kas nepilda nodokļu maksāšanas saistības, sniedz gandrīz tādu pašu ietekmi kā draudi par nodokļu piespiedu

¹⁹ O'Kelley C. Rawls, Justice, and the Income Tax. 16 GA. L. REV. 1 (1981). Pieejams: <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/faculty/612> 15. p. [aplūkots 23.03.2025.]

²⁰ Leviner S. An overview: A new era of tax enforcement – from “big stick” to responsive regulation. Pieejams: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1748-5991.2008.00039.x> [aplūkots 23.03.2025.]

²¹ Mebratu A. The Theoretical Foundations of Voluntary Tax Compliance: Ordinary Logit Regression Model Application. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/378482828_The_Theoretical_Foundations_of_Voluntary_Tax_Compliance_Ordinary_Logit_Regression_Model_Application/fulltext/65dc800fe7670d36abe054bf/The-Theoretical-Foundations-of-Voluntary-Tax-Compliance-Ordinary-Logit-Regression-Model-Application.pdf 14. p. [aplūkots 23.03.2025.]

²² Andersson H., Engstrom P. Nudges and threats: soft versus hard incentives for tax compliance. *Economic Policy*, Vol. 38 (116), October 2023, pp. 771–819. Pieejams: <https://academic.oup.com/economicpolicy/article/38/116/771/7082571?login=false> [aplūkots 23.03.2025.]

iekasēšanu.²³ Gan privātpersonām, gan valstij nodokļu piespiedu piedziņa izmaksā dārgi, tādēļ pamudināšana ir labs un lēts rīks.²⁴ Sabiedriskais ligums labi saskan ar mūsdienu ideju, ka efektīvi nodokļi nav galvenokārt (vai tikai) saistīti ar piespiešanu, bet gan ar brīvprātīgiem motivējošiem rīkiem, kad, izmantojot atsaucē uz uzvedības normām un citu nodokļu maksātāju rīcību, tiek veicināta nodokļu maksāšana pat tad, ja soda risks ir neliels.²⁵

Nodokļu maksāšanas jomā sociālajai ietekmei ir būtiska nozīme. Būtisks sabiedriskā liguma elements ir indivīda novērtējums par citu sabiedrības locekļu attieksmi pret to. Informācija, ko nodokļu maksātāji saņem par to, kā nodokļu saistības ievēro tie, ar kuriem viņi diskutē par nodokļiem, visspēcīgāk ietekmē šo nodokļu maksātāju apņemšanos pildīt nodokļu saistības. Ja nodokļu maksātāji uzskata, ka apkārtējie cilvēki mēdz izvairīties no nodokļu maksāšanas, viņi ir vairāk tendēti izvairīties no nodokļu maksāšanas paši, un, ja nodokļu maksātāji uzskata, ka citi cilvēki parasti ir godīgi, viņi ir vairāk gatavi godīgi maksāt savus nodokļus.²⁶

Labi statistiski indikatori, kas parāda – vai dzīvojam valstī, kas ir gatava pāriet uz brīvprātīgas nodokļu samaksas principiem (kas noteikti ir veiksmīga sabiedriskā liguma pamatā) vai tomēr nav gatava, ir iekšzemes kopprodukts (turpmāk – IKP) uz vienu iedzīvotāju, kas koriģēts pēc pirktspējas paritātes (PPP), ēnu ekonomikas indekss un korupcijas uztveres indekss. Autors pieņem, ka šie indikatori savstarpēji korelē un norāda uz sabiedrības atbalstu valstī faktiski spēkā esošajam sabiedriskajam ligumam.

Klasiska valsts, ko nodokļu eksperti izmanto kā labo paraugu, ir Igaunija (2024. gadā Igaunija 11. reizi pēc kārtas ieguva pirmo vietu starptautiskajā nodokļu konkurētspējas indeksā²⁷), tādēļ arī autors pieņem, ka Igaunija ir valsts, kuras sabiedrība ir vairāk tendēta uz brīvprātīgas nodokļu samaksas principiem. Respektīvi, IKP uz vienu iedzīvotāju, kas koriģēts pēc pirktspējas paritātes 2021. gadā Latvijai bija 37 007 ASV dolāri, savukārt Igaunijai tas ir par 15 % augstāks jeb 42 472 ASV dolāri²⁸. Jāpiebilst, ka vēsturiski no neatkarības atjaunošanas Latvijas ēnu ekonomika lielāko daļu gadu vienmēr ir bijusi augstākā līmenī nekā Igaunijas. Vieni no jaunākajiem pētījumiem ar jaunākajiem datiem ir Rīgas Ekonomikas augstskolas (SSE Rīga) Ēnu ekonomikas indeksa Baltijas valstīs dati, saskaņā ar kuriem secināts, ka ēnu ekonomikas apjoms Latvijā 2023. gadā ir 22,9 % no IKP, kas ir par 3,6 procentpunktiem mazāk salīdzinājumā ar 2022. gadu, neliels ēnu ekonomikas samazinājums 2023. gadā ir vērojams Igaunijā – tas ir 17,9 % salīdzinājumā ar 18,0 % no IKP 2022. gadā.²⁹ Savukārt, salīdzinot ar 2022. gada rezultātu, Latvijas korupcijas uztveres indeksa

²³ Andersson H., Engstrom P. Nudges and threats: soft versus hard incentives for tax compliance. *Economic Policy*, Vol. 38 (116), October 2023, pp. 771–819.

²⁴ Ibid.

²⁵ Lakin J. To contract or not to contract. Pieejams: <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/tax-policy-narratives-social-contract.pdf> 3. p. [aplūkots 23.03.2025.]

²⁶ Leviner S. An overview: A new era of tax enforcement – from “big stick” to responsive regulation. Pieejams: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1748-5991.2008.00039.x> [aplūkots 23.03.2025.]

²⁷ Mengden A. International Tax Competitiveness Index 2024. Pieejams: <https://taxfoundation.org/research/all/global/2024-international-tax-competitiveness-index/> [aplūkots 24.04.2025.]

²⁸ World Bank. Statistical data for GDP per Capita. Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?locations=EU> [aplūkots 23.03.2025.]

²⁹ Sauka A. Ēnu ekonomika Latvijā mazinās: pirmoreiz priekšā Lietuvai. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/jaunums/enu-ekonomika-latvija-mazinas-pirmoreiz-prieksa-lietuvai> [aplūkots 23.03.2025.]

rādītājs ir pieaudzis par vienu punktu, pirmo reizi sasniedzot 60 punktu atzīmi, bet Igaunijas 2023. gada rezultāts ir pieaudzis par diviem punktiem, salīdzinot ar 2022. gadu, un sasniedzis 76 punktu līmeni 2023. gadā.³⁰ Jāpiebilst, ka korupcijas uztveres indekss analizē privātā sektora uztveri par korupciju publiskajā sektorā 180 valstīs un teritorijās, izmantojot 13 dažādus, tostarp ar demokrātiju un valsts pārvaldi saistītus analīzes avotus, kas veidoti, veicot uzņēmēju aptaujas un ekspertu novērtējumus, indekss 0 norāda, ka valstī ir augsts korupcijas līmenis, bet 100 – ka valstī nav korupcijas.³¹

Apskatot šos trīs indikatorus un zinot, ka Latvija ir daļēji pārņēmusi Igaunijas nodokļu modeli ("konsultē vispirms", VID mēģinājumi pāriet uz klientorientētu pieeju, UIN apliekamās bāzes maiņa), var secināt, ka, lai gan visos statistikas rādītājos Latvija atpaliek no Igaunijas, Latvijas nodokļu maksātāji ir arvien gatavāki nodokļu sistēmai, kas balstīta uz brīvprātīgiem nodokļu iekasēšanas mehānismiem.

Kopsavilkums

1. Sabiedrība ir gatava maksāt nodokļus, ja uzticas sabiedriskajam līgumam un valsts pārvaldei, tāpat gatavība maksāt nodokļus izriet no sabiedrības attieksmes. Tā kā ar piespiedu mehānismiem jeb sodiem vien nevar nodrošināt nodokļu maksātāju aplikšanu ar nodokļiem, jo vienmēr pastāvēs kāds veids, kā nodokļu maksāšanas vietu vai veidu pārstrukturizēt, nodokļu maksāšana jāpozicionē kā sociāls process, nevis vien kā varas izpausme.
2. Lai arī piespiedu mehānismi saglabāsies, efektīvāk būtu koncentrēties uz nodokļu sistēmas izveidošanu, kurā nodokļi tiek maksāti brīvprātīgi – apvienojot stimulus, informētību un sabiedrības uzticības lomu.

³⁰ Dēvica P. Korupcijas uztveres indekssā Latvijai – uzlabojums, bet pieaugums arvien lēns. LSM.lv. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/30.01.2024-korupcijas-uztveres-indekss-latvijai-uzlabojums-bet-pieaugums-arvien-lens.a540855/> [aplūkots 23.03.2025.]

³¹ Vāvere E. Latvijas Korupcijas uztveres indekss pazeminājies; ilgtermiņa mērķi neizdodas sasniegt. LSM.lv. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/11.02.2025-latvijas-korupcijas-uztveres-indekss-pazeminajies-ilgtermina-merki-neizdodas-sasnigt.a587258/> [aplūkots 23.03.2025.]